
впевненістю стверджувати, що справа, якій присвятив своє життя професор і академік Б. І. Андрусишин, живе і гарно плодоносить не лише його науковими звершеннями, а тисячами його вихованців, які працюють у різних сферах українського життя. Ну, а ювілярові напередодні його видатного життєвого рубежу можна подякувати за чудовий приклад науково-педагогічного подвижництва і побажати гарного здоров'я, нев'янучої наснаги і сил. Тим паче, що своє важливе слово у житті української історичної науки Богдан Андрусишин ще має обов'язково сказати. І сумнівів у цьому ніхто не має.

*О. О. Рафальський,
директор Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
П. М. Чернега,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри етнології та краєзнавства
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ПЕРЕДУМОВИ Й ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

**(до 100-річчя проголошення директорією 22 січня 1919 р. акту злуки
української народної республіки й західно-української народної
республіки в єдину незалежну державу)***

Історія національно-визвольної боротьби українського народу за відродження своєї держави протягом 1917–1921 рр., її здобутків і поразок вимагає глибокого, комплексного й об'єктивного вивчення, зокрема основного питання – чому найчисельніша нація Центральної Європи не відновила своєї держави.

Колонізація Польщею, Московією, яка згодом, привласнивши назву нашої держави Русі (Київської Русі), стала Російською імперією, Австро-Угорщиною протягом XIV–XVIII ст. етнічних українських земель, загарбницька політика економічного, суспільно-політичного й національно-культурного гноблення перетворила українців, які кількісно значно

---

* Частково опубліковано в :
збірнику наукових праць “Україна в етнокультурному вимірі століть. Українська нація у боротьбі за збереження ідентичності й відродження державності (До 100-річчя УНР)” за назвою “Щодо причин поразки національно-визвольного руху в боротьбі за відродження державності в Україні 1917–1921 рр.”

переважали представників польської, російської, єврейської та інших націй на своїй землі, у селянський неписьменний народ, який був позбавлений політичних прав, умов для нормального соціально-економічного розвитку, не домінував у економіці, культурі й суспільному житті.

Член Центральної Ради, міністр Директорії УНР, відомий вчений-соціолог М. Шаповал, спираючись на дослідження М. Кордуби, стверджує, що на 1914 р. на території Правобережної, Лівобережної і Східної України загальною площею 665 кв. км. проживало 40 млн. людей, а в Галичині, Підкарпатті й Буковині, що обіймали понад 74 тис. кв. км. біля 6,5 млн. Разом на території понад 739,2 тис. кв. км. проживало понад 46 млн. осіб, із них українців – 32 662 тис (71%), росіян – 5 376 тис. (11,7%), євреїв – 3 796 тис. (8,2%), поляків – 2 млн. 79 тис. (4,5%), німців – 871 тис. (1,9%). Решту (2,7%) становили болгари, греки, волохи, вірмени, чехи, мадяри, черкеси, татари, словаки, білоруси, турки [27, с. 6-7].

Сила і здоров'я української хліборобської нації, її прагнення до волі проявлялися, незважаючи на важке колоніальне становище, у найвищому прирості населення в Європі. Число народжень на 100 жінок у віці від 15 до 49 літ на початку 1920-х років становило 13,3. Вона була найвищою, окрім Болгарії – 13,8, незважаючи на те, що пересічна тривалість життя української жінки на початку ХХ ст. становила трохи більше 37 років, а чоловіків 36 [7, с. 134, 144].

Натомість, ні значна домінуюча чисельність українців, ні їх працьовитість на родючій землі, ні розвиток товарного виробництва після скасування кріпацтва 1861 р., зокрема: на 1913 р. Україна була основною житницею імперії, а експорт її пшениці становив 40% загальноросійського; 222 цукрових заводів на її етнічній території із 255 в Російській імперії виробляли 65 593 тис. пуд. цукру, що становило 94% загальноімперського; гірничодобувна промисловість давала понад 90% звичайного і 100% коксуючого вугілля, 72% залізної руди; 69% чавуну, 58% прокату, 57% сталі виробляли 17 металургійних заводів Донбасу і Наддніпрянщини, 13 із яких були побудовані коштом іноземного капіталу і належали його власникам; 450 машинобудівних і металообробних заводів, серед яких гіганти паровозовиробництва в Луганську і Харкові, випускали також 75% сільськогосподарських машин, агрегатів та інших знарядь для аграрного виробництва в імперії [24. спр. 992, арк. 17, 30, 40; спр. 78, арк. 17], не сприяли зміні соціально-етнічної структури населення України на користь корінної нації.

Українці залишалися селянським народом, на який, стверджує А. Каппелер, лише обмеженим чином вплинули індустріалізація, урбанізація й найгустіша мережа залізниць в імперії та розвиток торгівлі [10, с. 49]. На межі

XIX і XX ст. понад 90% українців були зайняті хліборобством, торгівлею – 0,9%, на службі у війську, поліції і судах – 5,5%. В усіх галузях господарства, окрім землеробства, а також державних структурах домінували росіяни, євреї і поляки, зокрема: обробка продуктів відповідно 21%, 32%, 14%; торгівлі – 14%, 48%, 6%; військо, поліція, суд – 47%, 17,5%, 29% [27, с. 7].

Соціальні мобільність та комунікація, що становлять вирішальну передумову організованих національно-визвольних рухів також лише побіжно зачепили українців. Із 8,8% українців, які проживали у 1917–1920 рр. в містах України (без західних земель) також немало були зайняті сільським господарством. Натомість росіяни становили 54%, євреї – 66,2% і поляки – 26% їх мешканців [27, с. 14]. Проте слід зауважити, що росіян було помітно більше число за рахунок сотень тисяч військових, робітників і селян продовольчих загонів, пропагандистів і агітаторів, партійних, державних чиновників, а у боротьбі проти українського національно-культурного і державного відродження на їх стороні було також немало представників інших народів та зросійщена національна інтелігенція і робітники промисловості. Серед 893 тис. промислових робітників України напередодні революції, частка росіян і українців відповідно становила: у гірничорудній 74% і 22,3%; металургійній і металообробній 69% і 20,2%; цукровій – 48% і 49% [17, с. 14-15; 9, с. 13]. Із них переважно росіяни і євреї склали 75% членів Російської соціал-демократичної робітничої партії більшовиків (РСДРП(б)), що налічувала від 4 до 5 тис. осіб [17, с. 304].

Окрім того, Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) напередодні і в процесі революційних подій не ставила за мету відродження незалежної держави українського народу, а навпаки наполягала і втілювала на практиці ідею “... федерації автономних національних або крайових одиниць, як найкращу гарантію демократичних і національно-політичних прав кожної нації...” й української зокрема [22, с. 35]. Лідер партії В. Винниченко зізнається в еміграції, що “ми не вірили, що наш зрусифікований пролетаріат стане активно в оборону нашої державності, наших національних здобутків... і... це недовір'я було величезною помилкою, ... великою шкодою..., що... одвернули від національної справи зрусифікований український міський пролетаріат...” [1, ч. 2, с. 106].

Натомість, стверджує відомий діяч Центральної Ради, лідер партії Українських есерів П. Христюк, не лише зрусифіковані переважно промислові робітники, а й “...міста на Україні з самого початку революції в більшості зайняли ворожу до українського відродження позицію, або, в ліпших випадках, позицію повної негачії ігнорування” [22, т. 1, с. 19].

Микита Шаповал, аналізуючи соціальну структуру українського народу, стверджує, що в Україні панувала міжнаціональна система поділу

суспільної праці, що стала наслідком провідної ідеї колоніальної політики її загарбників: “завоювання, насильство і обман” [27, с. 18].

Український національно-визвольний рух, маючи численну опозицію, а правильніше ворогів в особі широкої мережі російських, польських, єврейських політичних партій і громадських організацій, не мав належної національно свідомої еліти у різних соціальних групах населення. Близько 57 тис. спадкоємних дворян із сім'ями, серед них і великі землевласники, які визнали рідною українську мову, окрім добродійності у національно-культурному житті, відродженням української державності майже не опікувалися [10, с. 51, 53]. “Ніякого дива, – констатував Є. Чикаленко, – що наше дворянство практично не дало українських патріотів, оскільки на цьому терені не можна заслужити милості царя” [26, с. 70]. Задоволення своїх соціальних інтересів воно вбачало у збереженні й відродженні традицій української самостійності, зокрема й у формі гетьманату, а тому й не перебрало на себе керівництво національним рухом, як це сталося у багатьох країнах Європи.

Проблематичною, зважаючи на незначний організаційний вплив ЦР на селян за відсутності виконавчих органів, була активна участь у національному русі майже неписьменних українських землеробів й представників середніх верств господарства міст України, основною мотивацією яких було вирішення соціальних проблем. У 1917 р. із 4224 тис. селянських дворів України понад 2431 тис. (57,6%) належали до найбідніших, у розпорядженні яких нараховувалося 11,5% землі; 1273 тис. (30,1%) – середнякам – 22,2% землі; 519,5 тис. (12,3%) заможним селянам – 29,6% земельної площі. Поміщицьким удільним, монастирським господарствам і церкві належало 36,7% землі [22, с. 54-55].

Лише першочергове вирішення соціального питання: наділення безземельних і бідняцьких господарств землею, забравши чи викупивши її у великих землевласників, більшість із яких були росіяни та поляки, могло пов'язати домінуючий, багатівіковий і природний соціальний інтерес українських селян з боротьбою за відродження державності. Захист і сприяння підприємницькій діяльності селян, ремісників і торговців у протистоянні з євреями і росіянами міст України також сприяв би залученню їх до активної участі у національно-визвольному русі.

Жорстоке придушення й нищення Російською імперією культуротворчих процесів в українському середовищі, зокрема мови, літератури й мистецтва, обмежений доступ українців до освіти, спричинило низький освітній рівень всього населення України, а відповідно його рівень національної та політичної свідомості.

Натомість, невеликий прошарок національно свідомої української інтелігенції зумів створити політичну й організаційну інфраструктуру партій і товариств, засобів інформаційно-пропагандистського забезпечення, що сприяли розвитку національної культури і суспільства, а також мобілізації патріотично налаштованого українства до участі в національно-визвольному русі 1917–1921 рр. Напередодні Великої війни в Україні виходило 85 періодичних видань українською мовою, із них 66 на території Галичини, тоді як російських – 226 і польських 234, останні в усій імперії [10, с. 55].

Українці, відродивши свою незалежність після більшовицького перевороту в Росії, у жовтні 1917 р. створивши декілька варіантів національної держави: УНР, Українську державу П. Скоропадського, ЗУНР, Директорію УНР знову не змогли її зберегти.

Аналізуючи причини поразки української національної держави не слід, на нашу думку, наголошувати на вище наведених, зокрема, що соціальна база хліборобської нації була недостатньою й нищення колонізаторами її культури не сприяли формуванню національної свідомості, а в житті населення промислових центрів і міст домінували росіяни, євреї і поляки, більшість із яких не сприймали української національної ідеї. Жорстоке колоніальне минуле українського народу, без сумніву, спричинило його етнічну неоднорідність, що значно уповільнило процес формування корінної нації, а у боротьбі за незалежність низку проблем з сусідніми народами, особливо російським, польським та іншими, які не сприймали українців як націю і використовували їх для вирішення власних політичних проблем.

Натомість, на нашу думку, у перемозі більшовицької партії на чолі з Леніним і польського народу в боротьбі за відродження своєї держави вирішальна роль належить суб'єктивному фактору і кон'юктурній безперспективній зовнішній політиці провідних країн Європи, що призвела до несправедливого визначення кордонів європейських держав після Великої війни 1914–1918 рр., утворення на руїнах Російської імперії нової радянської імперії і як наслідок до Другої світової війни.

Національне питання, після краху імперії, де росіяни становили за необ'єктивними даними Першого загальноросійського перепису населення 1897 р. лише близько 43% із числа понад 200 колонізованих народів, національних та етнічних груп, за спогадами міністра Тимчасового уряду Росії І. Церетелі, визначало долю російської революції [25, с. 69].

Злий геній Леніна за допомоги його соратників і послідовників, зокрема Сталіна, силою терору і насильства утримав український та інші народи в складі нової радянської імперії, натомість, удосконаливши її політичну форму й зміст та змінивши назву – СРСР. Проте, більшовики

наприкінці 1917 р. на виборах до Всеросійських Установчих Зборів набрали в Україні лише 10% голосів, тоді як понад 75% українці віддали українським соціал-демократам і соціалістам-революціонерам [17, с. 43].

Натомість, лідери Української Центральної Ради – представницького органу політичних, громадських, культурних та професійних організацій українського народу на хвилі досить потужного й масового національного руху українців на всіх етнічних територіях і в інших регіонах Росії під гаслом “Вільна Україна” відродивши державність не змогли її зберегти.

Провідною силою революції було селянство, основною мотивацією участі якого в національно-визвольному русі мало стати здійснення ЦР вікової мрії безземельних і малоземельних селян, 3,5 млн. із яких воювали на фронтах Великої війни 1914-1918 рр. – наділення землею шляхом конфіскації великої земельної власності, а не ліквідація приватної власності загалом, запровадження зрівняльного землекористування і “організації великих громадських господарств з спільним громадським веденням господарства, а потім – перехід до громадського ведення сільського господарства в загальнодержавних межах”, як зазначалося у нормах Тимчасового земельного закону Центральної Ради ухваленого 18 січня 1917 р. [22. Т. 2, с. 131; 5, с. 23; 21, Т. 2, с. 128-130].

Проте земельна реформа ЦР так і не була втілена на практиці із-за далеко необґрунтованого й небезпечного в історичній перспективі узгодження питань державного ладу, економічної, земельної, соціальної і воєнної політики з Тимчасовим урядом, остаточного вирішення Всеросійськими й Українськими Установчими зборами. І це за ситуації, коли уряд, консервативні й соціалістичні партії й громадські організації в Росії та російські, польські і єврейські в Україні рішуче виступали проти втілення української національної ідеї.

“Деструктивна діяльність українських соціалістів”, які домінували у формуванні політики ЦР – партії УСДРП і УПСР – і організували за участі червоногвардійських армій радянської Росії і створених нею повстанських селянських загонів в Україні не сприяла і гетьману П. Скоропадському запровадити “аграрну реформу, яку фахівці вважали найдемократичнішою в Європі” [20].

Директорія та уряд УНР також не змогли “своєю демократичною земельною реформою справедливо задовольнити землею українське трудове селянство”, як зазначалося у програмовій декларації нового уряду УНР від 12 квітня 1919 р. [22, Т. 4, с. 122]. “Селянам, – робить висновок Е. Чикаленко, – так остогидли більшовики, петлюрівці, повстанці та денікінці, які забирають в них коні, худобу, хліб, що вони вже нікого не пускають і одбиваються від всякого війська... Руїна, повна руїна” [26, с. 190].

До причин поразки національно-державних проектів українського національно-визвольного руху слід віднести також ідеалізацію М. Грушевським, В. Винниченком та їх прихильниками автономістсько-федералістичної концепції й заперечення націоналістично-самостійницької ідей М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського та ін. Лютнева революція 1917 р. показала, що національна політична еліта, передусім українські соціалісти, не були готові до реального будівництва держави. Значна частина членів ЦР і Генерального Секретаріату перебувала в полоні москвофільства і була заражена малоросійством. Останнє було наслідком жорстокої імперської політики, русифікації і асиміляції українства, зокрема інтелігенції, що спричинило параліч думки і волі, зникнення історичної пам'яті, пригноблення почуття національної ідентичності та природного потягу до свободи.

Голова ЦР М. Грушевський – видатний історик, знаний організатор наукових досліджень, який як ніхто знав також політичну й етнічну історію Російської імперії безпідставно визнавав “прогресивну роль московської демократії” у позитивному вирішенні українського питання. Будучи “... дуже амбітною, славолюбною людиною”, визнавав тільки перші ролі за собою, “схильний до інтриг” [14], вперто стояв спільно з своїми соратниками на автономістично-федералістичних позиціях, ігноруючи досвід інших народів у боротьбі за незалежну державу всупереч політичному, соціально-економічному становищу 1917–1918 рр., трагічній історії взаємовідносин між українським народом і імперською владою, категоричному запереченню російською соціал-демократією, Тимчасовим урядом й усім суспільством права української нації на самовизначення і відродження не лише державності, а навіть автономії у складі Російської федеративної демократичної республіки. Російська та зросійщена демократія майже у всіх великих містах України, підсумовує Д. Дорошенко, “... дуже противилася проведенню в життя українських домагань, особливо ж вороже ставилася до автономії України” [6, с. 60].

Курс ЦР на автономію не змінила ні відверта заборона Тимчасовим урядом проведення Всеукраїнських селянських та військових з'їздів, створення Української армії, скликання Всеукраїнських Установчих зборів, відхилення “Статуту” Генерального секретаріату і заміна його “Тимчасовою інструкцією”, яка визначила повноваження Генерального секретаріату як органу Тимчасового уряду лише у Київській, Волинській, Полтавській, Подільській та частково Чернігівській губерніях, вилучивши з його запропонованих компетенцій військові, продовольчі та судові справи, шляхи сполучення, пошту і телеграф, а також призначення на урядові посади, ні загрозливе попередження прихильникам незалежності у Маріїнському палаці

голови делегації російського уряду О. Керенського: “Росія мусить бути великою, сильною, неподільною, а коли хтось посміє порушити її цілісність і простягне до того руки, ми скажемо “Руки геть” [8, с. 118].

Вирішення української справи, – згадував лідер УПСР, член ЦР М. Ковалевський, – вимагало рішучих дій “... йти революційним шляхом, шляхом доконаних фактів, створення армії, національних державних органів на всій території і націоналізації банків, підприємств тощо” [11, с. 342]. Натомість ЦР та її уряд не спромоглися використати могутній порив українців до волі, щоб створити потужні збройні сили, зокрема понад 200 тис. воїнів зукраїнізованих полків, 80 тис. Вільних Козаків, 150 тис. досвідчених солдатів 12-го корпусу, 70 тис. бійців полків створених українськими патріотами і вірних ЦР, яких вона за наказом Тимчасового уряду вислала на німецький фронт. Об’єднання зазначених військових підрозділів в Українську армію стримало б і не допустило б агресію 32 тис. російських червоногвардійців у січні 1918 р. і поневолення України [29, с. 145]. Ні Центральна Рада, ні уряд П. Скоропадського, ні Директорія не вели рішучої боротьби з масою російських, проросійських, монархічних і більшовицьких організацій, а також політичних сил представників інших націй в Україні, які категорично заперечували право українського народу на незалежну і самостійну державу.

Міжнародна ситуація 1917–1918 рр., зокрема політична й соціально-економічна на теренах зруйнованих європейських і Російської імперії, деморалізація армії останньої, наростання національно-визвольної боротьби, вимагала щоб Україна стала незалежною, суб’єктом міжнародного права. Натомість, лише після нападу радянської Росії на Україну в грудні 1917 р. і розстрілу армією Муравйова тільки в Києві понад 5 тис. українських інтелігентів і молоді ЦР видала Четвертий Універсал, в якому проголосила самостійність України. Проте М. Грушевський, С. Єфремов та інші не поривають з “... федералістичною традицією як провідною ідеєю нашого національно-політичного життя” [12, с. 63].

Натомість, М. Грушевський усвідомлював, що йому і соратникам не вистачало досвіду, відчуття історичного моменту, потреби координації та організації, підпорядкування всіх сил для здобуття перемоги – “... це наш обов’язок, – стверджував він, – і ухилення від нього не пробачить нам потомство. Це та вина, яка не може бути пробачена” [12, с. 71]. Відомий вчений історик-соціолог, політик, дипломат, активний діяч національно-визвольного руху 1917–1919 рр. й опісля О. Шульгин у некролозі “Трагедія Михайла Грушевського і трагедія України”, відзначаючи гострий розум й колосальну енергію М. Грушевського, бачив разом з тим “... якість фатальне нерозуміння найпростіших справ, які могла б виконати значно ліпше людина

безконечно меншого масштабу, але більше пристосована до справжньої практичної політики... Яким великим промінням сявав би його смертний образ, – завершує автор, – коли б він лишився твердим і непереможним борцем – першим головою цілої непокірної нації... Не судилося...” [28].

Суттєвою помилкою ЦР, його виконавчого органу Генерального Секретаріату, очолюваного В. Винниченком, був невідповідний історичному моменту й завданням національних сил зв'язок з Тимчасовим урядом Росії, зокрема, наслідування його політики, яка ігнорувала радикальні настрої українського суспільства, проведення земельної і військової реформ, створення діючих структур виконавчої влади. За спогадами М. Грушевського ЦР розгубила свій політичний капітал у травні – червні, а Генеральний Секретаріат розпочав активну діяльність лише наприкінці жовтня 1917 р. Вони не опанували “... ані адміністративної машини України царської формації..., ані своєї окремої сфери ділання...” [3, с. 129].

Винниченко – заступник і одноступень М. Грушевського, соціаліст за ідейними переконаннями, який вірив, що “... ідеї самостійності, сепаратизму шкідливі для тогочасного моменту суспільного розвитку, здатні нанести удар по єдності революційних сил Росії” [1, Ч. 1, с. 45-46] натомість “...не схильний був до радикалізму більшовиків...” – мав своє власне бачення і розуміння місця державотворчих процесів у здійснюваній національній революції, як слушно робить висновок відомий дослідник проблем Української революції й зокрема діяльності голови урядів ЦР і Директорії УНР, В. Солдатенко [18, с. 91, 94]. Проте, лише у грудні 1917 р., коли радянська Росія розпочала війну проти УНР, він публічно пропагує думку про те, що зважаючи на загрози для національно-визвольного руху, “...Українська революція і українська державність мають сповідувати самостійницький курс” [18, с. 110-111].

Натомість, втілювати на практиці ідею незалежності було запізно. Центральна й Мала Рада та Генеральний Секретаріат і Директорія очолювані М. Грушевським, В. Винниченком і С. Петлюрою так і не спромоглися створити ефективних виконавчих органів влади ні в центрі, ні в губерніях і повітах, які б займалися вирішенням соціально-економічних та фінансових проблем, організацією роботи залізниць, забезпеченням правопорядку, а найголовніше провести таку земельну реформу, що стала б основною мотивацією для участі селян у будівництві й захисті незалежної держави.

Ідейно-політична, організаційна й моральна неготовність національно-демократичних сил, зокрема їх лідерів, до відродження основ державності яскраво проявилася в структурі й роботі ЦР та виконавчих органів УНР. З'їзди політичних партій і громадських організацій, збори ЦР, згадує С. Петлюра, “були для мене показником не сили (реальної і зорганізованої)

нашого народу, а демонстрацією національних емоцій”, які мільйонні маси мали усвідомити, перетрасформувати їх у “вольові рухи української нації в певні акти боротьби” за національно-державне відродження [15, с. 222].

28 листопада 1918 р., в розпал антигетьманського повстання, В. Винниченко, зневірившись в успіху боротьби за відновлення УНР, звинуватить українців: “Нема у нас нації, є темний, осоловілий від усяких історичних дурманів народ. Ми хочемо зробити його нацією, а він скося дивиться на наші маніпуляції й сердито бурчить...” [2, Т. 1, с. 309].

Великий письменник європейського рівня, майстер соціально-психологічної драми не справедливо й не об’єктивно охарактеризував свою націю, яка була далеко не гіршою за інші, які здобули щасливу долю. Це В. Винниченко, М. Грушевський й лідери політичних партій не змогли за історичної нагоди перейняти роль провідної верстви народу, тому що, стверджує Д. Донцов, “зросли в рабстві й духовно заражені ним, дали себе звести до ролі паріїв через свою наївність і немудрість, через свою безкомбативність і безамбітність” [4, с. 24, 57]. Духовний провідник нації, ідеолог її державного відродження саме в цьому вбачав гріх провідної верстви, яка накликала на себе і український народ “... караючу руку “зневаженого Божества”, в формі нового бича Божого, большевиків...” [4, с. 58].

Рішення органів державної влади в Україні нерідко за змістом таки мали маніпулятивний характер, взяти хоч би ті ж земельні закони ЦР (18 січня 1918 р.) і Директорії (8 січня 1919 р.) близькі за змістом щодо поєднання принципів націоналізації і соціалізації землі, які не привнесли спокою у сільськогосподарське виробництво. Грушевський і лідери українських політичних партій, члени ЦР, пропагуючи й схвалюючи законодавчі норми щодо націоналізації землі, вслід за есерами і більшовиками Росії знали, особливо голова ЦР, що в Україні господарство, зокрема сільське, віками формувалося передусім на принципі приватної власності та інших формах землеволодіння, тоді як у метрополії домінувало общинне землеволодіння, в якому й прижилася радикальна ідея марксизму щодо пролетаризації селянства, яке більшовики вважали дрібно буржуазною стихією та основним ворогом соціалістичного будівництва.

Має право на вивчення й оцінку думка істориків, які досить переконливо доводять що українським демократичним силам необхідно було об’єднатися, чи хоч би порозумітися з націоналістично-самостійницьким українським рухом, ідеологами й лідерами якого були М. Міхновський, Д. Донцов, В. Липинський, для своєчасного першочергового створення армії УНР, а не підготовки соціалістами спільно з радянською Росією загонів для повалення Української держави П. Скоропадського, яка за 7,5 місяців встановила дипломатичні стосунки з близько 20 країнами, відновила роботу

промислових підприємств, залізниць, запровадила тверду валюту, Академію наук й інші заклади культури, прийняла закон про національну освіту тощо.

У добу Директорії УНР революція набула змісту кривавого протистояння національних сил – армії під командуванням С. Петлюри з Червоною армією радянської Росії, яка здійснювала масовий терор і пограбування населення України. На стороні останніх також виступали так звані українські радянські військові формування створені за участі Ради народніх комісарів Росії. З українським національно-визвольним рухом активно боролися білогвардійські армії російської контрреволюції, за підтримки війська країн Антанти, яке висадилося на Півдні УНР.

У протистоянні різних політичних таборів селянство об'єднувалося в численні автономні збройні формування під командуванням самовладних отаманів, які виступали на тій чи іншій стороні, яких національні уряди не змогли залучити до спільної боротьби за незалежність. “Людність України, – стверджує М. Попович, – була поставлена перед вибором – або насамперед розв’язання соціальних проблем і на першому плані – вдоволення земельного голоду селянства, або спочатку незалежна Україна, а потім уже реформи” [16, с. 212]. Петлюра у протистоянні з В. Винниченком обрав шлях об’єднання національно-патріотичних сил і боротьби за незалежність України, на якому зазнав поразки.

Західно-Українська Народна Республіка, яка здобула важливі успіхи на шляху державотворення, без допомоги УНР, за підтримки країнами Антанти ворога України – Польщі, також зазнала невдачі.

Повертаючись до ролі суб’єктивного чинника у національно-визвольному русі 1917–1921 рр., автори наголошують, що він був визначальним у боротьбі українського народу за незалежність. Суть проблеми відродження української державності, стверджує Д. Донцов, лежить у відсутності “... формотворчої, будівничої правлячої касти”, а не в географічному положенні чи відсутності національної свідомості. “... Наші народні маси..., продовжує він..., щодо свідомості зовсім не уступають таким же масам багатьох інших народів, яких доля є одначе щасливішою” [4, с. 16].

Українська провідна верства, яка формувалася за умов колоніального гноблення Російської та Австро-Угорської імперій, на думку Д. Донцова не могла мати “свого виразного ідеалу держави, заступаючи його ідеалом класової боротьби, групової чи особистої влади...”. Демократично марксівська інтелігенція, ігноруючи традиційний український національний дух, притаманний нації, не зуміла використати “стихійний потяг національно настроєного селянства до порядку й ладу, ворожого всякому марксистові.... і готового на криваві жертви” заради визволення з московської неволі [4, с. 35].

Лідери національно-визвольного руху, не маючи державницької концепції та ясної і чіткої програми вирішення соціально-економічних проблем “не раз хиталися між ідеєю приватної власності та ідеєю колективізму, між ідеєю релігійною і безбожництвом, між ідеєю рідної культури та ідеєю культури українською формою й російською (большевицькою) – змістом”, що стало на заваді об’єднання всіх соціальних верств українського народу за умов жорстокої боротьби різних політичних сил і країн за нашу землю [4, с. 52].

У ситуації, коли ні Тимчасовий уряд, ні російські соціал-демократи, особливо більшовики, не визнавали українську націю, її право на державність, ЦР і виконавчі органи УНР, лідери яких були натхненні ідеями федералізації й москвофільства, не прагнули усвідомити й донести до народу, що війна з контрреволюційними військами розваленої імперії і Червоною армією радянської Росії мала засадничу натуру, вона виключала компроміси і вимагала боротьби за втілення ідеалу суверенності. Просякнутій духом малоросійства й “битій стидом” інтелігенції, зокрема “вихолощеним українським марксистам” бракувало мистецтва державного будівництва. Проте, український національно-визвольний рух 1917-21 рр. став важливим етапом формування української політичної нації і боротьби за відродження державності протягом усього ХХ століття.

Пересторогою й настановою сьогодні звучать для нас слова виступу Голови Української Національної Ради ЗУНР, а з лютого 1919 р. диктатора республіки, Євгена Петрушевича на засіданні Ліги націй про причини нашої поразки: “Самими голосливими заявами і протестами, самим пасивним чеканням на ласку світу, український народ нічого не досягне, коли не докаже своєї волі до державної незалежності активною боротьбою” [30, с. 78].

Л і т е р а т у р а :

1. *Винниченко В.* Відродження нації / В. Винниченко. – Київ; Відень. – Частина I-III (Репринтне відтворення 1920 р.).
2. *Винниченко В.* Щоденник. 1911–1926 / В. Винниченко. – В 2-х т. – Т. 1. – Едмонт; Нью-Йорк, 1980.
3. *Грушевський М.* Споми́ни / М. Грушевський // Київ. – 1989. – № 10.
4. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. Друге видання / Д. Донцов. – Дрогобич, 1991.
5. *Дорошенко Д.* Война и революция на Украине / Д. Дорошенко. – М.; Л., 1930.
6. *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923. – Т. 1. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932.
7. *Енциклопедія українознавства.* В 2 т. / під гол. ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. – Т. 1. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949.
8. *Збірник пам’яті Симона Петлюри (1879–1926).* – Київ, 1992.

-
9. История Украинской ССР. В 10 т. – Т. 6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920 гг.) – Київ, 1984.
  10. *Каппелер Андреас*. Структура українського національного руху в Російській імперії / Каппелер Андреас // Сучасність. – 1992. – № 7. – С. 48-56.
  11. Ковалевський М. При джерелах боротьби / М. Ковалевський. – Інсбрук, 1960.
  12. *Михайло Грушевський*. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк, Львів, Торонто, Мюнхен, 1992.
  13. *Міхновський М.* Самостійна Україна / М. Міхновський // Україна проти Москви : зб. статей. Видання Закордонних частин Організації українських націоналістів, 1955.
  14. *Панченко Володимир*. Політикам потрібна серйозна історична освіта. Кілька слів на захист Ключевського // День. – 2016. – 7-8 жовтня.
  15. *Петлюра С.* Статті. – Київ, 1993.
  16. *Попович М.* Червоне століття. – Київ, 2005.
  17. *Реснт О. П.* Робітництво України і Центральна Рада / О. П. Реснт. – Київ : Інститут історії України АН України, 1993.
  18. *Солдатенко В. Ф.* Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби / В. Ф. Солдатенко. – Київ, 2007.
  19. Субтельний Орест. Україна. Історія. – Київ, 1991.
  20. Терещенко Ю. І. Республіка чи Гетьманат? // День. – 2017. – 29-30 вересня.
  21. Українська Центральна Рада: док. і матеріали у 2 т. – К., 1997.
  22. Хмель И. В. Аграрные преобразования на Украине. 1917-1920. – К., 1990.
  23. Христюк П. Українська революція: Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.– Т. 1-4. – Кам'янець; Відень, 1921.
  24. ЦДАУК. – Ф. 830. – Оп. 1. – Спр. 992; Спр. 78.
  25. *Цертели И. Г.* Воспоминания о Февральской революции. В 2-х кн. – Кн. 2. – Париж, 1963.
  26. *Чикаленко Є.* Щоденник (1907–1917). – Львів, 1931.
  27. *Шатовал М.* Засади української визвольної програми. – Прага, 1927. – С. 6-7.
  28. *Шульгин Олександр*. Трагедія Михайла Грушевського і трагедія України // Тризуб. – Париж, 1934.
  29. *Штепа Павло*. Московство і його походження, зміст, форми й історична тяглість. Вид. 6. – Дрогобич, 2007.
  30. *Ярославин С.* Визвольна боротьба на Західноукраїнських землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія, 1956.